

لرستان

در گذرگاه زمان و تاریخ

تألیف
حمید ایزدپناه

آمارات چاپ

۴۱۰

فهرست‌نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

ایزدینا، حمید، ۱۳۰۹ -
لرستان در گذرگاه زمان و تاریخ / نوشته حمید ایزدینا. -- تهران: اساطیر، ۱۳۸۴.
۲۶۴ ص.: مصور، نقشه. (انتشارات اساطیر ۴۱۰)
ISBN 964-331-283-6
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۲۴۹] - ۲۵۰.
۱. لرستان. الف. عنوان.
۹۵۵/۵۲ DSR ۲۰۵۱/۴۳ ر
کتابخانه ملی ایران
۳۳۷-۸۴م

آرمان اساطیر

لرستان در گذرگاه زمان و تاریخ

تألیف حمید ایزدینا

چاپ اول: ۱۳۸۴

لیتوگرافی: طیف‌نگار

چاپ: دیبا

تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۶۴-۳۳۱-۲۸۳-۶

حق چاپ محفوظ است.

آدرس: میدان فردوسی، اول ایرانشهر، ساختمان ۱۰

تلفن: ۸۳۰۰۱۴۸-۸۸۲۱۴۷۳-۸۳۰۱۹۸۵

فهرست مندرجات

پیش نوشتار ۱

بخش نخست

فصل اول

لرستان درگذرگاه زمان ۷

جغرافیای طبیعی ۷

الف: رشته کوههای جنوبی ۷

ب: رشته کوههای شمالی و میانی ۸

رودهای لرستان ۹

کشکو - گاماسیو یا صیمره یا کرخه - سزار یا دن ۹

۱- رود کشکو - Kashko ۱۰

۲- رود گاماسیو، صیمره، کرخه ۱۱

۳- رود سزار یا دن ۱۲

آب و هوا ۱۳

فصل دوم

- دیرینه‌شناسی و تاریخ جغرافیایی مرزهای جغرافیایی لرستان از آغاز ۱۵
دیرینه‌شناسی لرستان ۱۵
نخستین کانون‌های فرهنگی ۱۵
الف: در غارهای دره‌ی خرم‌آباد ۱۶
ب: صنایع خردده سنگی ۱۷

فصل سوم

- شکل و نوع اسکان و معاش ۱۹
تاریخ‌های بدست آمده از رادیو کربن ۲۰
بقایای جانوران ۲۱
دیرینه‌شناسی در: میر ملاس - Mirmalas و ۲۲
تاریخ‌گذاری در «موستری» و «همیوریا همیان» ۲۲

فصل چهارم

- دوره‌های سازش در لرستان ۲۵

فصل پنجم

- نخستین کوچ در لرستان ۲۷

فصل ششم

- کاسیان و تمدن و هنر آنان ۳۱
کاسی، یا بومیان اصلی لرستان ۳۲
نژاد کاسی‌ها ۳۲
کاسیان در بابل ۳۴
تمدن و فرهنگ کاسیان ۳۶

۳۶	 ظهور و پرورش اسب
۳۸	 هنر کاسیان از نقاشی های غار تا هنر مفرغ کاری
۳۸	 دیرینه شناسی محل نقاشی های «میرمالاس Mir malas و»
۳۹	 نقاشی های پناهگاه جنوبی دره ی «میرمالاس Mir malas»
۴۳	 نقاشی های غار دوشه - Do Sha یا دوشاه
۴۵	 دوره ی هنر مفرغ لرستان

فصل هفتم

۴۹	 زاگرس و لرستان
۵۰	 ریشه ی واژه ی زاگرس
۵۰	 منابع دیگر اروپایی
۵۲	 (پهله Pahla) یا فهله
۵۳	 جبل یا جبال یا کوهستان
۵۴	 مرزهای لرستان در این زمان

بخش دوم

فصل هشتم

۵۷	 لرستان در گذرگاه تاریخ
۵۷	 کاسیان در دوره ی هخامنشیان
۵۸	 جنگ اسکندر با کاسی ها
۶۲	 هزاره ی نخست پیش از میلاد

فصل نهم

۶۵	 لرستان در زمان اشکانیان
----	-------------------------------

فصل دهم

لرستان در زمان ساسانیان	۶۹
-------------------------	----

فصل یازدهم

راههای باستانی لرستان	۷۱
الف: راههای جنوب به شمال	۷۲
۱- هگمتانه به شوش	۷۲
ب: راههای باختر به خاور	۷۵
شهرهای زمان ساسانیان در لرستان	۷۶
دره شهر	۷۷
ماسپتان یا ماسپدان	۷۸

فصل دوازدهم

لرستان در سده‌های نخستین اسلامی	۷۹
پهلوی یا جبال	۸۰

فصل سیزدهم

واژه‌ی «لر» و زبان لری و لکی	۸۳
زبان‌های لری و لکی	۸۷
شهرها و آثار ساسانی در لرستان در سده‌های نخستین اسلامی	۹۱
شهر شاپورخواست	۹۱
زندان فلک‌الافلاک	۹۶
موزه‌ی دژ شاپورخواست	۹۶
مناره‌ی خرم‌آباد	۹۷

فصل چهاردهم

لرستان در زمان دیلمیان	۱۰۱
------------------------	-----

فصل پانزدهم

لرستان در زمان سلجوقیان	۱۰۷
برسقیان	۱۰۷
خاندان برسقی	۱۰۷
برسقیان در لرستان	۱۰۷
برسق، خداوند لیشتی	۱۰۹
سنگ نوشته‌ی خرم‌آباد	۱۱۰

فصل شانزدهم

اتابکان لر کوچک	۱۱۳
شجاع‌الدین خورشید	۱۱۴
نام اتابکان لر کوچک و مدت حکومت آنان	۱۱۵
یورش تیمورگورکانی به لرستان	۱۱۶

فصل هفدهم

لرستان فیلی در دوره‌ی صفویان (دارالفرورلرستان)	۱۱۹
شاه رستم عباسی - ۸۷۳ ه.ق.	۱۲۰
نامه‌ی سلطان سلیم به شاه رستم عباسی، حاکم لرستان دریاب	
فتح چالدران	۱۲۱
نامه‌ی شاه اسماعیل صفوی به شاه رستم عباسی	۱۲۲
شاه تهماسب صفوی و لرستان	۱۲۳

- شاهوپردی، آخرین اتابک لر کوچک ۱۰۰۶ ه.ق. ۱۲۷
- دستگیری شاهوپردی خان کشته شدن او ۱۲۸
- اما آن خبر و روایت ۱۲۹

فصل هجدهم

- والیان لرستان، از صفویه تا انقراض ۱۳۳
- سنگ نوشته‌هایی از دوره‌ی والیان لرستان ۱۳۷

فصل نوزدهم

- کیش و آیین در لرستان ۱۳۸
- آیین اسلام و تشیع در لرستان ۱۴۰
- پیروان یارسان یا «اهل حق» ۱۴۲
- کلام سرانجام ۱۴۲
- فلسفه‌ی آفرینش ۱۴۳
- جم‌خانه ۱۴۳
- جشن قلنداز - Ghalandaz ۱۴۴
- سوغ و سوگواری ۱۴۷
- پرس Pers یا چمر - Chamar ۱۴۷
- سنگ گورها ۱۴۸
- امنیت در لرستان ۱۵۱
- شهر خرم‌آباد ۱۵۱
- موقعیت جغرافیایی و سیاسی خرم‌آباد ۱۵۴
- پیشینه‌ی تاریخی ۱۵۴
- خرم‌آباد، شهر چشمه‌های آب ۱۵۷

۱۵۸	پل‌های شهر و آثاری دیگر
۱۶۱	امنیت برای لرستان
۱۶۷	گشایش راه سراسری
۱۶۸	راه آهن شمال به جنوب
۱۶۹	نخستین موتور مولد برق
۱۶۹	رسانه‌ها، روزنامه و رادیو
۱۷۰	فرهنگ و هنر لرستان
۱۷۱	موزه و مرکز اسناد
۱۷۱	دانشگاه لرستان
۱۷۲	فرستنده رادیویی
۱۷۲	سرانجامی تا اینجا

فصل بیستم

۱۷۵	موسیقی لری
۱۷۵	سازهای لری
۱۷۶	کمانچه
۱۷۸	مشخصات کمانچه لری و نام اجزای آن
۱۸۰	سرنا
۱۸۲	دهل
۱۸۳	تنبور
۱۸۵	دوزله
۱۸۵	موسیقی مقامی لرستان و دسته‌بندی آنها
۱۸۷	مِقم یا مقام
۱۸۷	موسیقی در خدمت آیین نرسیان

۱۸۷	۱- کلام
۱۸۸	۲- مقام
۱۹۳	۳- خدای مولا
۱۹۳	مقام‌های سوگ آیینی
۱۹۳	۴- های دووت گیان
۱۹۳	۵- مقام «هانای ممدبک»
۱۹۳	۶- «سحری» و «یاری»
۱۹۴	۷- شیونی
۱۹۴	۸- «رارا» یا «خانکم رارا»
۱۹۶	۹- پووه موری
۱۹۶	۱۰- طرز
۲۰۰	چند مقام کهن موسیقی لکی
۲۰۰	نقاره
۲۰۰	«شاره ره» یا «شاله ره»
۲۰۰	کله خاک
۲۰۰	قطار
۲۰۰	«خروی» یا «غریبی»
۲۰۱	چپی
۲۰۱	هل پرکه
۲۰۱	جنگه را
۲۰۱	قنه قنه
۲۰۱	ماله ژیری
۲۰۲	«برزه کوه» یا «بالای کوه»

۲۰۲	مقام‌های آوازی لری و لکی بی همراهی ساز
۲۰۲	۱- مویه لکی
۲۰۳	۲- مویه لری
۲۰۳	۳- مور
۲۰۴	شاهنامه خوانی
۲۰۵	نظامی خوانی
۲۰۵	موسیقی موضوعی
۲۰۵	حماسه‌های قبیله‌ای
۲۰۶	میری
۲۰۹	مرشدخان
۲۱۱	قدم‌خیز
۲۱۴	مقام حماسی «دایه‌دایه»
۲۲۰	مقام‌های بزمی
۲۲۱	باریکی شوتیلا
۲۲۳	هی لاینه
۲۲۵	سبز در سبز است
۲۲۵	سَرون شل
۲۲۶	بزران
۲۲۸	هروایه
۲۲۹	بالابرز
۲۳۰	نغمه الیسونه
۲۳۳	ساریه خوانی
۲۳۳	سیت بیارم

۲۳۵	شیرین و خسرو
۲۳۶	چوپان
۲۳۸	آهنگ‌های ترکیبی
۲۳۸	مقام شوق وصال
۲۴۰	چش و ره
۲۴۲	بیا بنیش
۲۴۴	شوق وصل
۲۴۶	نازارم
۲۴۹	نمایه کتاب‌های مرجع

پیش نوشتار

پهنه‌ی جغرافیایی لرستان فیلی (پهلوی) یا لر کوچک، که در جنوب باختری ایران واقع شده است، همان است که از دوره‌های پارینه سنگی بوده و ساکنان نخستین آن را نیز می‌توان پدران همین قوم لرها دانست که اینک هستند. نمونه و نشانه‌های به دست آمده در کاوش‌ها و بررسی‌های دیرینه شناسی، یا باستان شناسی، نشان داده است که اقلیم لرستان، که بخشی از زاگرس است، به دلیل دارا بودن یخچال‌های طبیعی و دره‌های پرآب و شرایط آب و هوایی معتدل، زیستگاه مناسبی برای درختان و گیاهان و پرندگان و حیوان‌های وحشی و از جمله شکار و انسان‌های غار نشین بوده است.

همین شرایط، موجب کوشش‌های انسان‌ها در آفرینش‌های فرهنگی و ساخت و پرداخت افزار سنگی برای رفع نیازمندی‌ها خود گردیده است. با کوچ شکار آنان نیز به دنبال آن به کوچ رفتند. دوباره از اقامتگاه‌های موقتی، به اصلی باز گشتند. این تداوم و پیوستگی حرکت‌ها، از دوره‌های پارینه سنگی تا مرز تاریخ ادامه داشته است که می‌توان آن را بیخ و ریشه‌ی تاریخ کوچ و کوچ نشینی دانست. در دومین دوره‌ی سازش، با آمدن به دشت، راه و روش آبیاری و کشاورزی و اهلی کردن حیوانات را آموختند. در سومین دوره‌ی سازش، با کشت

گندم و جو و دانه‌های دیگر آشنا شدند. نسبت جمعیت به محدوده‌ی زیست، یک نفر در پنجاه کیلومتر مربع بوده و زمان آغاز آن را از چهل هزار سال پیش می‌دانند. اندک اندک اقامتگاه‌ها به ده و روستا و سپس به شهر تبدیل شدند. در جلگه‌های بین‌النهرین و دشت‌ها و دره‌ها مانند لرستان نیز تمدن‌هایی شکل گرفتند. زمینه‌های پیشرفت، شهرهای بزرگ و قدرت‌های بزرگ را به وجود آورد. از جمله‌ی این قدرت‌ها، سومری‌ها بابل‌ها اکدی‌ها و عیلامی‌ها و آشوری‌ها، و در لرستان کاسی‌ها، بودند. کاسی‌ها توانستند بیش از پنج سده بر بابل حکومت کنند. اما هیچگاه رابطه‌ی خود را با سرزمین خویش، قطع نکردند. مرز شمالی کاسی‌ها «آکسانا» یا همدان پیش از مادها، و مرز جنوبی آنها، سرزمین عیلام بود. نقاشی‌های غارها میرملاس و همیو، و یا ترکیب دو فلز (آلیاژ) و ساختن افزار و تندیس‌های مفرغی به وسیله‌ی کاسی‌ها، و تنوع و وسعت تخیل در آفرینش آنها، لرستان را به نخستین گهواره پرورش و پیدایش هنر مفرغ سازی معرفی می‌کند نمونه‌هایی از آنها در موزه‌های بزرگ جهان نگهداری می‌شوند.

کاسی‌ها یا پدران لرهای کنونی، در همه‌ی دوران‌های تاریخی، در زمان هخامنشیان، اشکانیان و در زمان ساسانیان در سرزمین خویش بودند و از دوره‌ی پیدایش اسلام تا امروز، نام «لر» را بر خود دارند و یا به آنان این نام را به خاطر پایتخت شان «لور» اطلاق کرده‌اند. در این کتاب کوچک، گوشتیم تا وقایع مهم و تاریخی این بخش از ایران را که لرستان نام دارد، بسیار فشرده و خلاصه، برای آگاهی جوانان و فرزندان علاقه‌مند به این آب و خاک، بیاوریم. شاید اندک توفیقی را نصیب خود، کرده باشیم.

در پایان، از محقق ارجمند و دوست گرامی آقای سید فرید قاسمی که برای چاپ این کتاب کوشش فراوان مبذول داشته، همچنین از آقای کریم جبریزه‌دار

پیش نوشتار □ ۳

مدیر انتشارات اساطیر که برای چاپ آن سرمایه گذاری نموده‌اند و نیز از کمک‌های دانشمند گرامی آقای دکتر مسعود میرشاهی که با همه‌ی کارهای علمی و پژوهشی و روزانه‌اش، مرا در تدوین و ضبط عکس‌های این کتاب یاری دادند و نیز از آقای مازیار علی‌یاری که حروفچینی و صفحه‌آرایی را انجام دادند و همچنین از همسرم که در کارهای دیگر آن مرا همراهی کرده، سپاسگزارم.

تاچه قبول افتد و چه در نظر آید

حمید ایزدپناه

بهار ۱۳۸۲ خورشیدی